

Prof. Dr. Vecdi ARAL

İ. Ü. Hukuk Fakültesi

ÖZGÜRLÜK VE MUTLULUK

Über alle Tugenden steht eins : Das beständige Streben nach oben, das Ringen mit sich selbst, das unersättliche Verlangen nach grösserer Reinheit, Weisheit, Güte und Liebe (Goethe) (1).

(Tüm erdemlerin temel bir özelliği vardır : Yükselme yolunda sürekli bir çaba, bizzat kendinle cenkleşme, daha büyük ve derin bir saflığa, bilgeliğe, iyilik ve sevgiye yönelik doymak bilmez bir istek).

İnsan devinen (hareket eden) bir varlıktır; devinme ve davranışta bulunma onun doğasından gelen hem bir yetenek ve hem de zorunlu bir ihtiyaçtır. Onu devinmeye zorlayan doğal bir güç bulunur. Nedir ki, bu davranış yeteneğinin gerçek bir özgürlük, insana özgü bir özellik niteliğini kazanabilmesi için doğal zorunlulukların üstüne çıkmayı hedef alması ve bireye seçme olanağını vermesi gerekir. Bunu sağlayabilecek olan da, yalnızca yüksek değerlerdir; sadece onlar bir devinim ve davranış serbestliğini içerir, yaşam karşısında bir tutum alma fırsatını verir.

Bunun nedeni, bu değerlerin "olan"ı değil, "olması gerekeni" deyimlemesidir. Bu yüzden onlarsız bir özgürlük düşünülemez. Davranışlarımızda onları hedef almamak, onları hesaba katmamak, sadece "olan" dünyasında kalmak anlamına gelir. "Olan" da, daha açık bir anlatımla gerçeklikte (realitede, doğada) ise özgürlük değil, herkesin bildiği gibi, nedensellik bağı (determinizm) dediğimiz kesin bir zorunluluk vardır. Belli nedenler (belli olaylar) belli sonuçları (sonuç olarak belli olayları) zorunlu olarak meydana getirir. Doğada insanı etkileyen belli ve şaşmaz güçler vardır. İnsanın psikolojik yaşamındaki kin, nefret, tutku ve öfke gibi coşkular da davranışlarımızı belirleyen doğal güçlerden sayılır. Oysa özgür davranış, özgür yaşam, doğadaki kör olaylar dizisinin üstüne çıkmak, doğal ilişkilerin tutsaklığından kurtulmak anlamına gelirken insan buna da yeteneklidir (2). Bu bakımdan değerlere göre davranmayan kimse yaşam yolunda keyfince gidiyor, serbestçe değil, doğal güçler olan dürtü ve itkilerine göre, etki-tepki ilişkisi içerisinde davranıyor demektir.

(1) Çağıl, s. 409 dan naklen.

(2) Aral, s. 145-146

Şu halde özgürlük kavramında değerlere dayalı, onlardan kaynaklanan yasa ve norm kavramı da birlikte düşünülmelidir.

İnsan, törelbilince (vicdana) sahip tek yaratıktır. törelbilinci onu geriye, kendisine çağırır sestir. Bu ses onun kendi kendisi olması için ne yapması gerektiğini bilmesine izin verir (3).

diyen Fr o m m 'da, açıkça olmasa bile, özgürlük konusunda değerlere işaret etmektedir; çünkü, geniş anlamda vicdan, değerlerin algılama organıdır ve değerler de insanın kendisinde, tinsel yanında bir varlığa sahiptir. Bu yüzden sırf sözcük anlamına bakarak özgürlük kavramından her türlü nesnel (objektif) norm ve yükümlülük öğelerini ayıklamak doğru görülemez.

İnsan, fâni anların veyahut mekân-zaman halinde oluşan maddenin içinde ve onunla iç içe olarak, kendi çıplak hürriyetiyle başbaşa ve yapayalnız değildir. Eğer, meselâ, S a r t r e'nin iddia ettiği gibi, bu böyle ise, o vakit insan da, sağı solu belli olmayan, hikmetinden suâl olunmayan, hangi hedefleri seçip bu hedeflerde hangi değerleri ve ideleri gerçekleştireceği, ne tarafa, hangi cânibe veyahut, bugünkü insana bakarak diyebiliriz ki, hangi cehenneme doğru yöneleceği, nerelere doğru hamleler yapacağı, ilerde ne ve kim olacağı, kaç kılığa gireceği belli olmayan, tanrılaşmak hırsı ile yanıp tutuşan, hem kendisi hem kozmos için tehlikeli bir "yaratık" demektir (4).

Değerler insanı sadece doğal güçlerin oyunundan kurtarmakla kalmaz, özgürlük konusunda ena sonsuz seçim olanakları da sunar. Çünkü değerler çok genel ve içi boş bir takım ölçülerden ibarettir. Onların içeriğini uyguladıkları yaşam olaylarının sonsuz çeşitliliği belirler. Bu nedenle somut yaşam durumunda neyin, hangi davranışın değere uygun bulunduğunu o yaşam durumu ile karşı karşıya bulunan, o durumu yaşayan bireyin özgür kararı belirler. Örneğin "yalan söyleme!" biçimindeki ahlâki buyruğun gereğini her insan içinde bulunduğu koşullar ve ilişkinin niteliğine göre vicdanının gösterdiği yolda değişik olarak yerine getirecektir; onun ne olduğu önceden açık ve kesin olarak söylenemez. Nitekim bir dostumuzu öldürmek isteyen katile onun nerede saklandığını söylemek ya da malımızı çalmaya niyetlenen hırsıza onu gizlediğimiz yeri göstermek asla dürüstlüğü gereği diye kabul edilemez. Bunun gibi "insan sevgisi" değerini de herkes, kendi duyumsayış biçimine ve ilişkilerin sayısız özelliğine göre sonsuz denecek ölçüde değişik olarak gerçekleştirecektir.

(3) Fromm KSI, s. 248.

(4) Çağıl, s. 432. Ayrıca bkz. Welzel GG, s. 304.

Değerlerin soyutluğunun kapsam bakımından bu genişliği yanında bir de derinlik boyutu vardır. Onların gerçekleştirilmelerinde bu açıdan da bir sınır sözkonusu olmaz.

Jede Lösung eines Problems gibt ein neues
Problem auf
(Bir sorun'un çözümü her zaman ortaya
yeni bir sorun çıkarır).

derken G o e t t e , değerlerin bu derinliğini hakikat değeri bakımından dile getirmektedir (5). Ahlâk alanında ise, K a n t'ın özdeyişi burada özellikle deyimlenmeye değer:

Es ist überall nichts in der Welt, ja überhaupt
auch ausser derselben zu denken möglich, was ohne
Einschraenkung für gut könnte gehalten werden, als
allein ein guter Wille (6).
(Dünyada, hattâ onun dışında bile, yalnızca
iyi bir irade den başka sınırsızca iyi olarak
kabul edilebilecek olduğumuz bir şey düşünülemez).

Cromwell de

Daha iyi olmaya artık cehdetmediğimiz andan
itibaren iyi olmaktan çıkarız.

demekle iyinin sınır tanımadığını, açıkça belirtmektedir (7).

Bu alıntuların işaret ettikleri hakikat ve etik (ahlâki) değerlerdeki özgürlük, estetik ve dinsel değerlerde de vardır. Büyük sanatkârların ruhlarındaki sınırları aşma eğilimi, ancak estetik değerlerin sonsuzluğu, her zaman güzelin daha da güzeli bulunabileceği düşüncesi ile açıklanabilir. Gerçi dinsel değerlerde bireyin bir değer gerçekleştirilmesi söz konusu değildir; Tanrısal olan kendiliğinden bir gerçektir, bir değer gerçekliğidir (**ens realissimum et summum bonum**); bu yüzden de bir değer gerçekleştirilmesi eylemi söz konusu olamayacağından, onun özgürlüğünden de söz edilemeyecektir. Fakat dinsel değerler de bir hakikatı temsil ettiğinden, bunlara ulaşmak yolundaki çaba da bir özgürlüğü gerektirir; çünkü her hakikatın yolu özgürlükten geçer, özgürlük hakikatın niteliğinde vardır (8).

Görülüyor ki, değerler olmaksızın insanın özgürlüğünden söz edilemeyecektir. Değerlerin bilgisine sahip olmayınca insanın özgürlükten kaçması olayı da bunu doğru-

(5) Çağıl, s. 409 dan naklen.

(6) Hessen SL, s. 32 den naklen.

(7) Çağıl, s. 410 dan naklen.

(8) Hessen WL, s. 203, Çağıl, s. 472.

(9) Reich, s. 42; Fromm ÖK, s. 149; Welzel EGS, s. 245.

lamaktadır. Gerçekten, değerlerden soyutlanmış özgürlük sırf bir sorumluluk getirdiğinden insan buna katlanamamakta, iyinin ve kötünün, dostun ve düşmanın nerede bulunduğunu gösterecek, bu konuda sorumluluk ve özgürlüğü elinden alacak bir yetkiye (bir otoriteye) yeğin bir ihtiyaç duymaktadır (9).

İşte özgürlüğün ancak, tinsel yanımızda kök salmış bulunan değerlerle olanaklı oluşudur ki, onun mutlulukla olan sıkı ve derin ilişkisini açığa çıkarmaktadır; buna göre yalnızca özgür insan mutlu olabilir ve mutlu insan özgür insan demektir.

Nitekim mutluluk, gerçekleşmesi anlamlı etkinlik ve etkileşimle ulaşılabilecek bir ideal olan yetkin bir doyum durumu, arzu ve isteklerin tümüyle giderilmesidir, diye tanımlanır (10). Öyleyse mutluluk yetkin kişilikte gerçekleşecek demektir. Mutlu olmak kendi varlığında insan idesini (yetkin insan örneğini) gerçekleştirmeye bağlıdır. İnsan idesinin gerçekleşmesi, gerçekleştirilmesi ise, ancak yüksek değerlerle olanaklıdır. Tanımda yer alan "anlamlı etkinlik ve etkileşimle" deyiimi, yüksek değerlere bir işaret niteliğindedir; çünkü anlam kavramını değer kavramını içerir. Bir şeyin bir anlamı sahip olması, onun bir değere hizmet ettiğini, bir değerle ilişkisini gösterir.

Gerçekten asıl anlamda insan olmak, değerlerin gerçekleştirilmesine bağlıdır. İnsan ne denli değerlere açılır, içini onlarla doldurursa, o denli insan olur böylece de kişiliğini elde eder. Asıl anlamda kişilik bireyde değerlerin gerçekleşmesini, doğal yaradılıştaki bireyin içinin değerlerle doldurulmuş olmasını deyimler. Bir kimse kişilik kazanabilmek ve dolayısıyla mutlu olabilmek için kendinde yüksek değerleri gerçekleştirmek zorundadır; sırf doğal varlığı ile aslâ kişilik sahibi olamaz.

Werde ein wertvoller Mensch! Verwirkliche
die Werte so rein und so reich als nur
möglich in deiner Person! Vernimm der Wahren
und Guten, den Schönen und Heiligen
in deiner Persönlichkeit zum Sein! Die Werte
rufen nach dir (11).

(Değerlerle dolu bir insan ol! Kişiliğinde olanak
ölçüsünde saf ve zengin bir biçimde değerleri gerçekleştir!
Değerler seni çağırıyor).

Sonuç olarak anlaşılıyor ki, insandaki tüm yüksek değerler (hakikat, etik, estetik ve dinsel değerler), onların gerçekleştirilmesi insanın hem özgürlüğünün ve hem de kişiliğinin tamamlanması ve dolayısıyla da mutluluğunun gerçekleşmesinin ön koşulu olmaktadır. Böyle olunca da özgürlük ile mutluluk arasında bir bağın bulunduğu, bu bağ çok sıkı ve derin olduğu kuşkuadan uzak bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

(10) Schmidt, s. 205 "Glück" terimi.

(11) Hessen SL, s. 31.

BİBLİYOGRAFYA

- ARAL, Vecdi - Toplum ve Adaletli Yaşam, Filiz Kitabevi, İst. 1988.
- ÇAĞIL, O. Münir - Faust Tragedyası Zaviyesinden "Goethe"nin Hayat ve İnsan anlayışının Kültür Dünyası İçin Filozofik Mana ve Kıymeti, İst. üni. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt LII, Nr. 1-4, Yıl 1986-87, s. 389-500.
- FROMM, Erich - Kendini Savunan İnsan (Çev. Necla ARAT), Say Yayınları, İst. 1982 (Metinde "Fromm KSI" olarak gösterilmiştir).
- FROMM, Erich - Özgürlükten Kaçış (Çev. Selçuk BUDAK), Payel Yayınevi, İstanbul (Metinde "Fromm ÖK" olarak gösterilmiştir).
- HESSEN, Johannes - Der Sinh des Lebens, Münster/Westfalen 1955 (Metinde "Hessen SL" olarak gösterilmiştir).
- HESSEN, Johannes - Dehrbuch der Philosophie, Zweiter Band, Wertlehre, München-Basel 1959 (Metinde "Hessen WL" olarak gösterilmiştir).
- REİCH, Wilhelm - Dinle Küçük Adam (Çev. Şemsa YEĞİN), 4. Basım, Payel Yayınları, İst. 1986.
- SCHMİDT, Heinrich - Philosophisches Wörterbuch, siebzehnte Auflage, Stuttgart 1965.
- WELZEL, Hans - Über die ethischen Grundlagen der sozialen Ordnung. Abhandlungen zum Strafrecht und zur Rechtsphilosophie, Berlin-New York 1975, s. 241-249 (Metinde "Welzel EGS" olarak gösterilmiştir).
- WELZEL, Hans - Gesetz und Gewissen, Abhandlungen zum Strafrecht und zur Rechtsphilosophie, Berlin-New York 1975, s. 297-314 (Metinde "Welzel GG" olarak gösterilmiştir).